

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті актуалізовано проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному шкільному літературному навчанні, подано класифікацію ІКТ та охарактеризовано можливості їх застосування у процесі вивчення української літератури.

Ключові слова: *загальноосвітня школа, методика навчання, українська література, тенденція, інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійна лекція, мультимедійна презентація, слайд-шоу, віртуальна екскурсія.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація процесів культурної та інформаційної глобалізації визначає нові тенденції у розвитку сучасної вітчизняної шкільної освіти. Потужні перспективи її модернізації мають інформаційно-комунікаційні технології, інтенсивне застосування яких надає шкільному навчанню широкі можливості оптимізації, визначає нові якості його змісту та передбачає впровадження інноваційних методів і прийомів для підвищення освітніх результатів.

Ретроспективний огляд методики навчання української літератури засвідчує послідовне запровадження інформаційних технологій в загальноосвітніх навчальних закладах, щов 60-70-і рр. ХХ ст. співвідносилось із використанням технічних засобів навчання (діафільми, діапозитиви, навчальні кінофільми, звукові посібники, навчальні телепрограми), у 80-ті рр. – комп'ютерного обладнання та програмового забезпечення, нині – мультимедійного арсеналу та інформаційних джерел електронного простору глобальної мережевої освітньої діяльності. Таким чином, є підстави вказати на тенденційний характер застосування інформаційних технологій у шкільному навчанні, зокрема літературному.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі є об'єктом дослідження вчених-педагогів В. Бикова, М. Жалдака, Б. Житомирського, Н. Морзе, Ю. Жука, М. Лапчика, Г. Михаліна, С. Ракова, О. Співаковського, М. Шкіля, В. Шовш. У методиці навчання української літератури ця проблема конкретизується в дослідженнях Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Л. Назаренко, О. Ісаєвої, В. Оліфіренка, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляра.

Нині в педагогіці та предметній дидактиці актуальним є питання щодо класифікації ІКТ та визначення можливостей їх оптимального застосування у процесі вивчення української літератури.

Мета статті – розкрити теоретичний аспект проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному літературному навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У методиці української літератури функції застосування ІКТ визначаються розумінням їх як джерела знань або наочного посібника, генератора нових форм комунікативної активності учня-читача, в результаті яких змінюються процеси усвідомлення навчального матеріалу з літератури, як результативного засобу виконання школярами навчальних завдань та їх перевірки.

Переконливими є настанови науковців-методистів (Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Н. Білоус, О. Ісаєва, Л. Назаренко, В. Оліфіренко, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляр) щодо необхідності розроблення та впровадження в навчально-виховний процес спеціального програмно-методичного забезпечення щодо вивчення літератури з використанням ІКТ та відповідно важливості набуття вчителями-словесниками фахової підготовки для організації навчальної діяльності в умовах інформаційного простору.

Типологію уроків української літератури з використанням ІКТ В. Шуляр класифікує «за домінуючим методом або видом діяльності в системі літературно-мистецької освіти учнів» на адаптовано-новаційну та модифіковано-інноваційну. Перший тип передбачає такі уроки: лекції,

консультації, семінар, лабораторно-практичні заняття, літературно-мистецькі проекти, контрольні-корекційні заняття та навчальні науково-дослідні роботи учнів; другий – інтернет-урок та інклюзивно-дистанційний урок [7, с. 328-329].

Г. Токмань рекомендує укладати медіатеку – збірку навчального матеріалу на електронних носіях, що варто використовувати «системно й економно, не переобтяжуючи учнів роботою з комп'ютерною технікою, а застосовуючи її як допоміжний засіб у діалозі юного читача з художньою книгою» [4, с. 290-292]. Слушною є думка методиста щодо створення банку комп'ютерних моделей для виконання різноманітних завдань: написання твору, реферату, складання хронологічної таблиці тощо. Науковець, зазначає, що в процесі аналізу художнього твору доцільно активно залучати дидактичний потенціал електронних підручників і посібників, суміжних матеріалів, алгоритмів і схем проведення розумових операцій над текстом, націлювати учнів на створення власних варіантів розвитку художніх подій, розвивати вміння вести уявний діалог з персонажами, автором та іншими читачами, створювати авторський навчальний медійний проект.

В. Уліщенко наголошує на необхідності проведення мультимедійних презентацій навчальної інформації та широкому використанні інформаційно-комунікаційних можливостей Інтернету – мережевий діалог (через електронну пошту), мережеві змагання (комп'ютерні олімпіади, конкурси, тестування тощо), пошук необхідної навчальної інформації тощо [5].

Важливо, що вчені-методисти вважають мультимедійні засоби навчання ефективними прийомами передачі навчальної інформації за допомогою ІКТ, компонентами яких є текст, графіка, анімація, звуковий супровід тощо.

На значимості естетичного та виховного впливу кіномистецтва на школярів акцентує С. Жила, вказуючи, що «сприймання і переробка інформації, одержуваної від фільму, здійснюється на більш високому рівні психічної активності, а це сприяє глибшому і повнішому засвоєнню матеріалу» [Ошибка! Незвестный аргумент ключа., с. 55].

Доцільність застосування у навчанні літератури відеозаписів на основі аматорської інсценізації (за мотивами художнього твору, про творчу лабораторію письменника) аргументовано в дослідженнях Т. Бабійчук. Однак, теза методиста щодо проведення першого ознайомлення з художнім твором «через добротне кіно» є неоднозначною, оскільки кіноверсія запобігає об'єктивному первинному враженню про літературний твір, що є одним із факторів його подальшого зацікавленого опрацювання учнями.

Н. Білоус пропонує проведення мультимедійних презентацій, кожна з яких «може містити найосновніші фрагменти, публіцистичні виступи, характеристики образів-персонажів» художніх творів тощо, вказує на технічні можливості «продемонструвати історичне тло» подій, зображених у творі, «створити віртуальну виставку із застосуванням архівних і документальних матеріалів». Такий вид навчальної діяльності забезпечує ефективність самостійної роботи учнів, «допомагає здійснювати творчий пошук, підвищує інтерес до творчості письменника» [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с. 29].

Методичну модель формування літературної компетентності учнів засобами ІКТ пропонує методист Л. Назаренко.

В аспекті означеної проблеми актуальним залишається питання підготовки педагогів-словесників, здатних «...до ефективного застосування ТЗН і комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі» [5, с. 40], а також підвищення фахової майстерності вчителів, інформаційна культура яких включає «технічні спроможності користуватися інформаційно-комунікативними технологіями, здатність передавати світоглядне знання учням, що визначатиме найближчим часом якість освіти загалом» [6, с. 133].

Методична результативність уроку української літератури із застосуванням засобів ІКТ залежить від оптимального використання ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), Інтернет-конференції

(вебінари), Інтернет-дискурси, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проекти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо. Важливо, що специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ.

Коротко охарактеризуємо деякі з них.

Мультимедійна (електронна) лекція – це послідовна демонстрація слайдів презентації, що супроводжується поясненнями вчителя. Така лекція має певні переваги у порівнянні з традиційною, зокрема:

- чітко структурований зміст, лаконічність, композиційна цілісність презентації навчального матеріалу дозволяють акцентувати увагу учнів на основній інформації;
- розвинена гіпертекстова структура орієнтує на отримання додаткової інформації залежно від інтелектуального рівня та особистісних інтересів школярів;
- схеми, таблиці та діаграми забезпечують представлення інформаційно насиченого матеріалу в скороченому вигляді;
- застосування додаткових прийомів викладу матеріалу (звук, анімація, графіка) та його естетичне оформлення сприяють глибокому розумінню змісту лекції;
- можливість попереднього ознайомлення з її презентацією, заздалегідь надісланою вчителем на e-mail учнів із метою підготовки до обговорення проблемних запитань.

Отже, практикування мультимедійної лекції на уроках літератури робить їх цікавими і змістовними.

Мультимедійна презентація – це певна послідовність слайдів, створених у програмі Power Point, об'єднаних темою, метою та шляхами її досягнення.

Слайди як автономна інформаційна структура містять різні об'єкти (текст, фото, графічні зображення, таблиці, діаграми, анімація, звук), що демонструються на моніторі комп'ютера або за допомогою проектора на екрані чи інтерактивній дошці у вигляді єдиної композиції.

Мультимедійні презентації практикуються для лекційного викладу навчального матеріалу, уроків узагальнення, систематизації, контролю знань та умінь учнів. Це ефективний засіб формування в учнів комунікативної компетентності – здатності виступати перед аудиторією, чітко формулювати та обґрунтовувати висловлену думку, структурувати доповідь, використовувати мультимедійні засоби для інтерпретації результатів досліджень.

Одним із варіантів проведення мультимедійної презентації є *слайд-шоу* – демонстрація слайдів (фотоматеріали, ілюстрації до художнього твору, репродукції картин тощо), що може відбуватися як без коментаря вчителя, так і з відповідним текстовим чи музичним супроводом. Переваги комп'ютерної презентації виявляються в її можливостях щодо послідовності викладу матеріалу (за необхідності – зміни черговості демонстрації слайдів), утримання уваги аудиторії, ретроспективи розглянутих питань, використання мультимедійних ефектів (елементів анімації, аудіо- та відеофрагментів).

Учитель може використовувати слайди для яскравого унаочнення, ефективного розподілу часу на будь-якому етапі уроку. Наприклад, за допомогою слайдів можна подати тему, епіграф, мету, очікувані результати уроку, теми для письмових робіт, інструкції щодо виконання творчих завдань, перелік запитань для тестової перевірки знань, для роботи з підручником, індивідуальні та групові завдання, домашні завдання тощо. Окрім підготовлених слайдів на певну тематику, презентація передбачає публічний виступ, під час якого учень-доповідач повинен переконати аудиторію в достовірності результатів індивідуального чи колективного дослідження на літературну тематику, доповнювати стисло подану на слайдах інформацію, аргументовано відповідати на запитання.

Слушною є настанова В. Уліщенко про доцільність практикування презентацій у різних формах: «...реклами (з метою зацікавити, заінтригувати аудиторію ймовірною зустрічю або знайомством з героями твору, його автором, збіркою творів); звіту (з метою переконати слухачів у достовірності результатів дослідження, розкрити його обрії); характеристики (якщо йдеться про представлення власного сприйняття образу-персонажа, проблематики мистецького явища, його зв'язків з іншими творами мистецтва, імітацію художнього простору мистецького явища в іншій часовій площині тощо); узагальнення (представлення різних точок зору на окреслену автором проблему, різних підходів до інтерпретації мистецького явища, даних літературознавчого, культурологічного дослідження)» [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с. 46].

Під час мультимедійної презентації вмотивованим є використання *динамічних таблиць*, елементи яких рухаються, змінюють розмір та колір, що концентрує увагу учнів, допомагає запам'ятати навчальний матеріал, якісно застосовувати набуті знання, розвивати асоціативне, образне мислення.

Таким чином, створення навчальних презентацій допомагає виразити й розширити спектр методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу на уроці літератури, сприяє розвитку читацької, комунікативної та інформаційної компетентностей учнів, передбачає поєднання різних видів навчальної діяльності при мінімальних затратах навчального часу.

Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, накопичення необхідних фактів. Такий вид діяльності ефективний за умов виконання учнями навчальних завдань до сюжету конкретної віртуальної екскурсії. Об'єктами такої екскурсії можуть бути віртуальні експонати літературних музеїв, відомі історичні місця, фотогалереї, ілюстрації до творів, художньо озвучені літературні твори, критичні статті, що в цілому позитивно впливає на формування читацької та загальної культури учнів.

У процесі підготовки до віртуальної екскурсії вчителю необхідно дотримуватися певних методичних настанов: визначити мету завдання екскурсії; чітко розробити маршрут екскурсії (визначити послідовність слайдів, акцентувати на знакових моментах, визначити факти для самостійного спостереження); узгодити тематичне наповнення екскурсії зі змістом і темою навчального матеріалу; враховувати вікові особливості сприймання учнями навчального матеріалу; забезпечити технічний аспект розробки; презентувати результати та методичні рекомендації щодо проведення віртуальної екскурсії.

Найбільш ефективними є віртуальні екскурсії під час ознайомлення з певною історично-мистецькою добою, вивченні біографії письменника, а також екскурсії «Шляхами літературних героїв». Завданням учнівського навчального проекту може бути створення літературної карти певного регіону.

Таким чином, віртуальні екскурсії вирізняються яскравою наочністю, доступністю презентованого матеріалу, сприяють розвитку спостережливості та творчої уяви учнів, удосконаленню вмінь критично аналізувати навчальний матеріал; дозволяють заглибитися у творчу лабораторію письменника, формують уявлення про унікальність музейних експонатів, надають можливість повторного перегляду та спонукають до ознайомлення з оригіналом мистецького явища, передбачають застосування інтерактивних завдань для глибокого усвідомлення презентованого матеріалу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української літератури особистісно зорієнтованої спрямованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів (аналіз та інтерпретація художніх творів, самостійна дослідно-пізнавальна робота, створення та взаєморецензування навчальних проектів тощо), що передбачає наявність фундаментальних знань із літератури та базових знань із інформатики, тобто комплексну реалізацію *читацької* (діалогічна взаємодія учня з художнім словом, його аналіз, виразне читання, декламування напам'ять поезій, уривків прозових творів), *інтерпретаційної* (інтерпретація твору,

висловлення ставлення до прочитаного), *літературознавчої* (пізнання художньої літератури, її функціонування в суспільстві), *інформаційної* (робота з різними джерелами літературної інформації), *бібліотечно-бібліографічної* (орієнтування в книжковому світі), *мистецької* (створення власного висловлювання на літературну тему, виявлення творчих здібностей учня) компетенцій, загалом створює умови для особистісного самовизначення в сучасному інформаційному суспільстві.

Використані джерела

1. Білоус Н. В. Застосування мультимедійних технологій під час вивчення кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» / Наталія Білоус // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 1. – С. 28-30.
2. Жила С. О. Кіномистецтво на уроках літератури / С. О. Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 1. – С. 55-58.
3. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб.; за ред. Н. Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підруч. / Г. Л. Токмань. – Київ : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
5. Уліщенко В. В. Представлення чи ілюстрування? Презентація та її роль у діалогічному навчанні української літератури / В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 9. – С. 46.
6. Цінько С. Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників/ С. Цінько, О. Рябцев // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 1. – С. 40-42.
7. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: монографія / В. І. Шуляр.– Миколаїв: Іліон, 2014. – 553 с.

Yatsenko T. O.

INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL TECHNOLOGIES IN SCHOOL EDUCATION OF LITERATURE: THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REVIEW

The article actualized on the problem of using ICT in school literary studies, indicated on bias establishment and spread in the educational sphere.

There is a review of scientists` research, which revealed on methodological basis of using ICT and the implementation of some aspects of the modern educational process.

The attention accented on the importance of professional teachers` studding competence in information society.

The functions are exposed on the using of ICT on literature lessons, defined as understanding them as knowledge sources or visual aids, effective means of achieving their learning objectives and check students' knowledge and skills. It is noted that the usage of ICT in school Ukrainian literature studying promotes learning motivation and cognitive readers` activity of learning diversification, individualization of learning, intensifying individual students` work, increase the amount of training tasks performed by means of the Internet.

There is a classification of informational and communicational technologies, which mainly practiced in teaching of literary at school: multimedia lectures, multimedia presentations, slideshows, virtual tours, web quests (playing video games), online conferences (webinars), Internet discourses , case method, computer diagnostics knowledge (multimedia literary dictation, testing, plikers, fanfiction, etc.), create multimedia projects, electronic portfolio, commercials, microfilms, cartoons, movies based on literary works, used video and audio (video clips, audio books), television programs, electronic books, manuals, encyclopedias and so on. The possibilities characterized on using some of them in Ukrainian literature studding.

Keywords: *secondary school, teaching methodology, Ukrainian literature, trend information and communication technologies, multimedia lectures, multimedia presentations, slideshows, virtual tour.*

Короткі відомості про автора:

Яценко Таміла Олексіївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України